

Uppdaterad 26 okt 13:53

ESSÄN DEN 26 OKTOBER 2005

På reportageresa i schahens Iran greps filosofen Michel Foucault av djup beundran för islamisternas kamp, "den första stora resningen mot de globala systemen".

Foucault och mullorna

I ett reportage från Iran i Corriere della Sera 28/9 -78 skrev den franske filosofen Michel Foucault om jordbävningen i Taba. Detta var under schahens sista tid vid makten, då protesterna tog sig allt häftigare uttryck och han hade fått i uppdrag av den italienska dagstidningen att skriva en serie fördjupande artiklar inifrån landet. Särskilt greps Foucault i Taba av den religiösa gräsrotsrörelse som tog avstånd från all inblandning av stat och militär och på egen hand tog itu med återuppbyggandet av staden.

DETTA FOLKLIGA initiativ leddes av de lokala shiitiska mullorna - liksom de tio år tidigare, efter jordbävningen i Ferdous, gjort detsamma. Redan då, berättar Foucault, hade mullorna lett folket i opposition mot staten och den uppifrån pådyvlade moderniteten, som ändå mest tycks ha varit utanverk, och själva byggt sin nya stad: Islamiyeh. Foucault var full av beundran inför denna ståndaktighet gentemot den starkt repressiva iranska regimen och schahens drömmar om västernisering efter kemalistisk modell. Här fanns ett äkta, folkligt motstånd i islams namn mot moderniteten.

En brittisk reporter som besökte Taba vid samma tid som den franske filosofen rapporterade också om en tredje grupp: radikala studenter från Mashhaduniversitetet, under ledning av den medicinska fakulteten, som vaccinerade mot tyfus, gav första hjälpen och ordnade rent dricksvatten.

Dessa studenter tog klart avstånd från den korrupta armén - men lika tydligt från mullornas insats, vilken de, enligt reportern, avfärdade som propaganda.

Gräsrotsrörelser har en komplicerad historia i Iran under 1900-talet. De verkade redan under den så kallade konstitutionella revolutionen 1906-1911 och särskilt under de relativt demokratiska åren 1941-1953. Demokratiska råd, så kallade anjoman, kunde föra fram en många gånger avancerad kritik. De ställde demokratiska och sekulära liksom feministiska krav. Samtidigt organiserade ortodoxa mullor, som hela tiden varit motståndare mot alla demokratiska tendenser, sina egna folkliga råd: islamiyeh. Det fanns även progressiva mullor som stödde demokratiråden, men genom islamiyeh organiserade den reaktionära shiitiska eliten sina kampanjer mot demokrati, jämlikhet, sekularism och den nationalistiske premiärministern Mossadeq.

FOUCAULT BESKREV varken denna sammansatta bakgrundshistoria eller de radikala studenternas hjälpinsats. Kände han inte till det eller prioriterade han bort det för att mera entydigt kunna framställa iranierna som ett folk i samlad revolt mot moderniteten? Det är inte lätt att veta. Klart är att den bild av iranierna som en homogen massa som han ger i sin artikelserie i Corriere della Sera bygger lika mycket på hans egna fördomar och ideal som på iakttagelser.

Janet Afary och Kevin B Anderson har samlat Foucaults artiklar från Corriere della Sera, ett representativt urval ur den samtida kritiken av hans rapportering samt skrivit en mycket intressant analys av hur hans engagemang i den iranska revolutionen inte alls var ett avsteg i förhållande till hans filosofiska hållning, utan tvärtom följdriktigt. "Foucault and the Iranian Revolution" är en angelägen bok - och sorgligt aktuell: den frilägger grunden för den proislamism som ännu utmärker vissa delar av vänstern.

Det Foucault i sina artiklar framställde som ett autentiskt folkligt uppror i islams namn, mot modernitet och västernisering, var i själva verket lika sammansatt och påverkat också av västerländska influenser som det mesta i vår globalt genomströmmade tid. Den islamism som växte fram i Iran under loppet av 60- och 70-talen innehåller spår av såväl marxism och existentialism som shiitisk teologi. Redan från början var den också häftigt aggressiv mot minoriteterna, särskilt judar och bahaier, men även zoroastrier och kristna, grupper som fått fulla medborgerliga rättigheter under schahens sekulariserade regim. Ayatollah Khomeini var rörelsens samlande gestalt och han utmärkte sig ända från början för sin hårdhet mot alla "avvikare". Långsiktigt intressantare än han själv är emellertid de ideologer som förnyade tolkningen av islam i politisk riktning och gav honom, liksom hans nutida efterträdare och deras sympatisörer, ammunition inte bara mot schahens hårdhänta diktatur, utan mot hela Västerlandet och moderniteten i sig.

JALAL AL AHMAD skriver i boken "Gharbzadegi" (plågad av väst, 1963) om hur den teknokratiska kapitalismen och konsumismen hotar att föröda hela planeten. Intressant nog använder han sig i hög grad av västerländska författare för att underbygga sina teser - Camus, Sartre, Ionesco och Kafka mobiliseras alla bakom tanken att islam är det sista bålverket mot den västerländska, själlösa maskinvägen mot undergången. Klingar det bekant? En gång tillskrevs "tysk kultur" samma frälsande roll i nazismens märkvärdiga blandning av antimodernism och antikapitalistisk retorik, storföretagande och maskinkult.

Occidentalismen, som Ian Buruma och Avishai Margalit i sin bok "Occidentalism" kallar detta idékomplex, har djupa västerländska rötter och den rör sig från vänster till höger, mellan reaktion och revolution, med en lätthet som avslöjar att det under ideologiernas ytterskikt går tankeströmmar som är starkare än dagspolitikens sym- och antipatier.

Än tydligare blir detta hos Ali Shariati. Denne teolog som doktorerade i persisk filologi vid Sorbonne engagerade sig under studietiden i början av 60-talet i Algeriets självständighetskamp. Det är i hög grad hans nytolkning av jihad och martyrskapet som gett ett så stort genomslag i den shiitiska islamismens dödsbesatthet, som Azar Nafisi omvittnar i sin självbiografiska "Att läsa Lolita i Teheran": sorgceremoniernas rent fysiska hämningslöshet ger de annars hårt övervakade ira-nierna en möjlighet att förenas, röra vid varandra och hysa gemensamma känslor "utan att känna hämningar eller skuld. Det låg en vild, sexuellt anstruken förtvivlan i luften."

ALI SHARIATI föraktade marxismen för dess humanism, som han, i en anda farligt nära Foucaults, avfärdade som "det västerländska misstaget". Han fördömde allt utländskt inflytande, men nytolkade själv de shiitiska myterna och ceremonierna utifrån särskilt Heideggers existentialism, som han bekantat sig med i Paris. Heideggers tankar om till-döden-varo som grunden för ett autentiskt liv blev hos Shariati till framhävandet av jihad som fysisk strid och upphöjandet av det personliga martyrskapet, vilket han kallar "lika skönt som ett halsband på en ung, vacker flicka - ett smycke för hela mänskligheten".

Om Foucault kände till denna ideologiska grund för den iranska revolutionen lät han det inte märkas i sina artiklar. Det han konsekvent framhävde var resningens legitimitet, som knappast någon kan bestrida, med tanke på schahväldets brutalitet mot det egna folket. Att kampen i sig däremot var mera sammansatt visste andra intellektuella vid tiden - inte minst de som själva var av iranskt ursprung; men liksom så ofta i dagens strider och konflikter i fjärran länder föstes de gärna i bakgrunden till förmån för de inhemska mästertänkarnas tolkningsföreträde.

Foucaults Iranrapportering angreps dock hårt av en iransk feminist, som uppträdde under pseudonymen "Atoussa H". Redan 1978 skrev hon med närapå profetisk klarhet: "Den västerländska vänstern måste förstå att den islamiska lagen kan bli en belastning för samhällen som hungrar efter förändring. Vänstern borde inte låta sig förföras av ett botemedel som kanske är värre än sjukdomen."

DEN ALLVARLIGASTE fråga som reses av Afarys och Andersons genomgång av Foucaults artiklar från den iranska revolutionen är den om den intellektuelles ansvar. Foucault hade uppenbarligen otillräckliga kunskaper för att rätt bedöma läget och tolka den islamistiska politiska ideologin. Han avvisade konsekvent sina kritikers invändningar, vare sig dessa kom från islamologer som Maxime Rodinson eller mera måttfulla medlemmar av Irans religiösa elit, som ayatolla Shariatmadari, som ansåg att de religiösa ledarna borde dra sig tillbaka från politiken så snart schahen väl var störtad.

Maxime Rodinson identifierade redan 1978 islamismen som "ett slags arkaisk fascism" - för Foucault var den i stället "den första stora resningen mot de globala systemen". Varför blundade han för komplikationerna?

Foucault är inte den ende som hyllat andras revolutionära kamp utifrån verklighetsfrämmande teorier, men inte sedan Ezra Pound drogs med av den italienska fascismen har väl någon erkänd intellektuell trampat så totalt fel? När schahen väl störtats och såväl kontrarevolutionärer som homosexuella ungdomar sköts på öppen gata, och hijab förvandlats från att vara en frivillig symbol för djup religiositet till ett lagstiftat obligatorium för alla kvinnor tystnade Foucault. Efter 1979 skrev han inget mer om Iran.

EN MYCKET VIKTIG analys av hur det postmodernistiska tänkandet undergrävt själva möjligheten till solidaritet över de "kulturella gränserna" ges i Haideh Moghissis "Feminism and Islamic Fundamentalism". Hon tillhör, liksom Azar Nafisi, den humanistiska vänster från Iran, som nu är spridd över världen och även rikt representerad, om än inte i offentligheten, i Sverige. Hon vänder sig särskilt mot det som också var ett av Foucaults problem: tendensen att se Mellanöstern som homogent muslimsk. Så försvinner minoriteterna ur historien, liksom Irans demokratiska råd. Hon skriver: "Religiösa såväl som politiska ledare ... tjänar på konvergensen mellan religion och politik och förkvävandet av det civila samhället."

I dagens Iran använder den politisk-religiösa ledningen den postmoderna kritiken av Västerlandet, den liberala demokratin, upplysningen och humanismen som motivation för den islamiska republikens existensberättigande. En kritisk diskurs, som må ha varit relevant i en västerländsk kontext, utnyttjas till stöd för en ny typ av förtryck, som, trots sitt beroende av västerländska filosofiska och politiska influenser framställer sig självt som autentiskt, opåverkat, rent och därmed av någon anledning acceptabelt, ja, nödvändigt. Det var väl knappast vad Foucault drömde om när han inifrån kritiserade upplysningsprojektets repressiva sida - men den brännande frågan går inte att komma undan: Vilket ansvar har egentligen den intellektuelle för sina

ord?

Torbjörn Elensky, essa@dn.se

© Detta material är skyddat enligt lagen om upphovsrätt.